

TAHRİPÇİLİK

Yrd. Doç. Dr. Selahattin ÖĞÜLMÜŞ*

Belediye otobüslerinin koltuklarını yırtmak; telefon kulübelerini kullanılamaz hale getirmek; park, bahçe, dinlenme alanları, otobüs durakları gibi kamuya açık alanlardaki eşyaları ve sanat eserlerini kırmak, parçalamak, kesmek ya da oymak; okul binalarının camlarını ve ampullerini kırmak, sıraların üzerini kazımak gibi eylemler yapan kişilere *tahripçi (vandal)*, kamu mallarına zarar vermeye yönelik olan bu tür eylemlerde bulunma eğilimine de *tahripçilik (vandalizm)* adı verilmektedir.

Tahripçilik, özellikle son yirmi yıldan bu yana, sosyal psikologların ve sosyologların vurguladıkları önemli bir toplumsal sorundur. Örneğin, ABD'de tahripçilerin her yıl parklara, kitle ulaşım araçlarına, eğlence ve dinlenme alanlarına verdikleri zararın yaklaşık 4 milyon dolar olduğu ve bu eğilimin hızla yaygınlaştığı belirtilmektedir (DeMore, Fisher ve Baron, 1988). Oysa, tahripçilerin 1967 yılında yalnızca New York'da telefonlara verdikleri zararın 4 milyon dolar olduğu belirtilmektedir (Zimbardo, 1973). 1967 yılında okullarda kırılan 202712 pencerenin yenilenmesi için 1 milyon dolar harcandığı, yasadışı yollarla 2359 kez okullara girildiği ve 787.000 dolar zarar verildiği, 199 kez yangın çıkarma girişiminde bulunulduğu ve bunun da 154.000 dolar zarara neden olduğu belirtilmektedir. Aynı dönemde, kitle ulaşım sistemlerinde 100.000 dolar, parklarda 650.000 dolar zarara yol açıldığı, bu değerlerin bir önceki yıla göre % 25 artışı gösterdiği belirtilmektedir (Zimbardo, 1973). Tahripçilerin kütüphanelerdeki kitaplarda ve katalog kartlarında yol açtıkları hasarlar da önemli bir sorun olarak ayrıca vurgulanmaktadır.

Ülkemizde de belediye otobüslerine, banliyo trenlerine, telefon kulübelerine, vb. verilen zararlarla ilgili haberler, basınıımızda zaman zaman yer almaktadır. Örneğin, 1 Ekim 1992 tarihli Sabah Gazetesi'nde "PTT'nin Başlı Dertte" başlığı ile yayınlanan bir haberde, İstanbul'da kimliği belirsiz kişiler tarafından kentin çeşitli yerlerindeki anke-

* A.Ü. E.B.F., EPH Bölümü Öğretim Üyesi.

sörlerin kırılıp jetonların çalındığı, bu yolla PTT'nin milyarlarca varan kayıplara uğratıldığı belirtilmektedir.

Bu makalede, ülkemizde de önemli bir toplumsal sorun olma eğilimi gösteren tahripçiliğin nedenleri üzerinde durulacaktır.

Tahripçi ve Tahripçilikle İlgili Görüşler

Tahripçinin ve tahripçiliğin niteliği konusunda farklı iki görüş öne sürülmüştür. Ward'a göre tahripçilik, düşüncesizce ya da serserice davranarak kamu mallarına zarar vermedir; tipik bir tahripçi, herhangi bir güdü ile hareket etmeksizin özellikle bazı kamu mallarına zarar veren, çalışan sınıfa mensup erkek ergendir (Aktaran: De More, Fisher ve Baron, 1988). Allen ve Greenberger; Fisher ve Baron gibi bazı yazarlar ise bu görüşe katılmayarak, tahripçiliğin hem birey hem de toplum açısından anlamlı bir eylem olduğunu öne sürmüşlerdir (Aktaran: DeMore, Fisher ve Baron, 1988). Bu yazarlara göre tahripçi, yaptığı eylemlerle topluma bir mesaj vermeye çalışmaktadır; dolayısıyla, kişiyi tahripçiliğe yönelten güdü ve tahripçilerin diğer kişilik özellikleri incelenmeye değer bir konudur.

Bir saldırganlık türü olarak da nitelenebilen tahripçilik, değişik görünümlemlerle ortaya çıkabilir. Bu düşünceden hareket edilerek, nitelikleri birbirinden farklı olan beş tahripçilik türü tanımlanmıştır (DeMore Fisher ve Baron, 1988).

1. Yağmalama ya da adi hırsızlık olaylarıyla sonuçlanan *açgözlü tahripçilik*.
2. Bir soruna dikkat çekmeye ya da dikkatleri kendi üzerine çekmeye yönelik *taktik / ideolojik tahripçilik*.
3. Öc almaya yönelik *kinici tahripçilik*.
4. Bir oyunmuş gibi ya da oyunun bir parçası olarak, birşeyleri bozmaya ya da zarar vermeye yönelik *oyunsu tahripçilik*.
5. Bir kişiye olan öfke ve saldırganlığı tepisel bir eylemle dışarı vurmayı içeren *kötü niyetli tahripçilik*.

Tahripçiliği ortaya çıkaran etmenlerle ilgili çalışmalar, iki genel yaklaşımı yansıtır. Bu çalışmaların bir bölümü, tahripçiliği ortaya çıkaran çevresel koşullarla, bir bölümü ise tahripçilik olarak nitelenebilecek eylemlere karışan kişilerin kişisel özellikleri ile ilgilidir.

Tahripçiliği ortaya çıkaran çevresel koşullar üzerinde duran araştırmaların, Barker (1964) tarafından geliştirilen ekolojik psikolo-

jiden esinlendiği söylenebilir. Ekolojik psikolojiye göre, çevre ile davranış arasında bir etkileşim ve uygunluk vardır (Barker, 1964; Gürkaynak, 1979). Çevre, herhangi bir alanda sözkonusu alana uygun davranışın ne olduğunu belli eden bir takım ipuçları içerir. Bu tür çevresel ipuçları, bireyin eylemlerini dolaylı bir biçimde etkileyerek ve değiştirerek, o alana uygun davranışın ne olduğunu gösterir. Bu tür çevresel ipuçlarına, *ortaya çıkarıcı ipuçları (releasor cues)* denilmektedir (Samdahl ve Christensen, 1985). Bu görüşe göre, ortaya çıkarıcı ipuçları, tahripçiliğin sözkonusu alana uygun bir davranış olduğunu ima ederek, ya da böyle bir mesaj ileterek, kişileri tahripçiliğe yöneltebilir.

Tahripçiliğin ortaya çıkıp çıkmayacağını belirleyen diğer bir çevresel etmen de, Reckless ve arkadaşlarının öne sürdüğü Sapkınlığa Gemvurma Kuramı'nda (containment theory of deviance) vurgulanan sosyal kontrol mekanizmalarıdır (Wells, 1978; Samdahl ve Christensen 1985). Bu kurama göre, uygun olmayan ya da sapkın davranışın ortaya çıkmasını engelleyen içsel ve dışsal kontrol mekanizmaları vardır. İçsel kontrol mekanizmaları, toplumsallaşma sürecinin ürünüdür. Bu mekanizmalar, yasa ve kuralların benimsenmesini ya da kişilerin uygun davranışlarda bulunma eğilimini içerir. Dışsal kontrol mekanizmaları ise grup içerisindeki diğer kişilerin gösterebilecekleri karşı tepkiyi, yasal zorunlulukları, mevcut uygulamaları ve mekanın tasarım biçimini içerir. Reckless'e göre, içsel ve dışsal kontrol mekanizmalarının güçlü olması, tahripçiliği de içeren pek çok sapkın davranışın ortaya çıkma olasılığını azaltacaktır. Kontrol mekanizmalarının zayıf olması durumunda ise, tahripçilikle birlikte diğer sapkın davranışlar da kolayca ortaya çıkabilecektir (Wells, 1978; Samdahl ve Christensen, 1985).

Tahripçilikle ilişkili görünen diğer bir çevresel etmen de, mekanın tasarım biçimidir. Bu görüşe göre, bir mekanın, o mekanı kullanacak olan kişilerin denetimine olanak tanınmayacak şekilde tasarlanmış olması tahripçiliği artırmaktadır (DeMore, Fisher ve Baron, 1988). Nesnelere için de aynı durumun geçerli olduğu söylenebilir. Örneğin, 6 kişilik bir masada oturduğunuzu, masanın tam sizin oturduğunuz

bölümünde bir sigara tablası bulunduğunu varsayalım. Eğer sigara içmeyen biri iseniz, önünüzde duran ve daha önce de defalarca kullanılmış olan bu sigara tablasından rahatsız olabilir, bu tablayı masada sigara içen kişilerden birinin yanına koyabilirsiniz. Bunu yapabilmemiz için, sigara tablasının "yeri değiştirilebilir" olması gerekir. Eğer sigara tablası masanın bir köşesine sabitlenmiş ise, tablanın yerini değiştiremezsiniz. Bu da masayı kullanan kişiler olarak sizin, sigara tablasının

yerini değiştirmenize ya da denetlemenize olanak tanınmadığı anlamına gelir. Nesnelere ve mekanın bu şekilde tasarlanmış olması, tahripçiliği artıran çevresel bir etmen olarak düşünülmektedir.

Tygart (1988), suçluluğu açıklamak için Agnew tarafından geliştirilmiş olan Zorlanma Kuramı'nın (strain theory), tahripçiliğin açıklanmasında da kullanılabileceğini öne sürer. Bu kurama göre suçluluk, kişinin acı verici durumlardan kaçınmasının engellenmesi halinde ortaya çıkmaktadır. Bu kurama dayanılarak, tahripçiliğin de aynı durumlarda ortaya çıkacağı öne sürülebilir.

Tahripçiliğin nedenleri ve alınabilecek önlemler konusunda daha kapsamlı bir model, Fisher ve Baron tarafından önerilen sosyal psikolojik modeldir (Demore, Fisher ve Baron, 1988). Bu model, iki temel kavramla açıklanabilir. Bunlardan biri, algılanan eşitsizlik düzeyi kavramı, diğeri de algılanan denetim düzeyi kavramıdır. Algılanan eşitsizlik, ortada bir haksızlık olduğuna ilişkin kişisel bir inanç olarak tanımlanabilir. Algılanan denetim ise, bireyin, çevresinde olup biten olayları ne derecede denetleyebildiğine ilişkin kişisel algısıdır.

Bu modele göre, bir kişi eğer ortada bir haksızlık olduğuna inanıyorsa, diğeri bir deyişle eğer algılanan eşitsizlik düzeyi yüksek ise, tahripçilik yaparak haksızlığa kendisince bir tepki gösteriyor olabilir. Başka bir deyişle, tahripçilik, adaletsizlik olarak algılanan bir durumda adaleti yeniden sağlama çabasıdır. Birey eğer mevcut sistemin hakça olmadığına inanıyorsa, haksızlığın kaynağı olarak algıladığı sistemi ve o sistemin sembolü olan nesnelere tahrip ederek öc almaya çalışabilir. Örneğin, bir öğrenci okuldaki kuralların hakça olmadığına ya da okuldaki yöneticilerin ve öğretmenlerin adaletli davranmadığına inanıyorsa, okulun camlarını kırarak ya da sıraların üzerini kazıyarak tahripçilik eylemlerine karışabilir. Aslında bu model, tahripçilerin hedef olarak niçin kamu mallarını seçtiklerini de açıklar gibi görünmektedir.

Her eşitsizlik algısı tahripçilikle sonuçlanmaz. Algılanan eşitsizliğin tahripçilikle sonuçlanıp sonuçlanmayacağını belirleyen en önemli etmen, kişinin algılanan denetim düzeyidir. Algıladığı eşitsizlik düzeyi yüksek olsa bile, birey, sistem içerisinde var olan araçları kullanarak bu eşitsizliği giderebileceğine inanıyorsa, yani algılanan denetim düzeyi yüksek ise, tahripçiliğe başvurmayabilir. Örneğin, haksızlığı düzeltmek için siyasal partilere katılabilir ya da daha başka yasal yollara başvurabilir. Eğer algılanan denetim düzeyi düşük ise, yani sistem içerisindeki yasal araçlarla eşitliğin yeniden sağlanabileceğine olan inancı

kaybolmuşsa, o zaman eşitliği en azından psikolojik olarak yeniden kurmak için tahripçiliğe başvurabilir.

Bu modele göre fiziksel çevre, tahripçiliğin ortaya çıkıp çıkmayacağına belirleyen ara değişkendir yalnızca. Hedeflerin (tahrip edilen nesnelerin) iyi korunup korunmaması, gözetim altında ya da gözden uzak olması, sağlam olup olmaması, sabit bir yerde durup durmaması gibi çevresel özellikler, yalnızca birer ara değişkendir. Bunlar, ne tür bir tahripçiliğin ortaya çıkabileceğini ve tahribatın yoğunluğunu belirleyebilirler. Akran grubu da çevresel bir etmen olarak görülebilir. Eğer birey, antisosyal davranışlarda bulunan kişilerle sık sık karşılaşsın ve Darley ve Latene'in (1968) vurguladığı gibi grup içerisinde sorumluluğun dağılması söz konusu olursa, akran grubu tahripçiliği artırabilmektedir.

Cinsiyetin, tahripçilikle ilişkili bir değişken olduğu saptanmıştır (Tygart, 1988). Tygart (1988) tarafından yapılan ve ABD'deki okullarda tahripçiliğin ele alındığı bir araştırmada, erkeklerin kızlardan daha fazla tahripçilik eylemlerine karıştıkları saptanmıştır. Aynı araştırmada, 7. ve 12. sınıf öğrencileri karşılaştırılmış, 7. sınıf öğrencilerinin bu tür eylemlere daha fazla katıldıkları bulunmuştur. Bu araştırmanın en önemli sonuçlarından biri de, öğrencilerin akademik kapasiteleri ile tahripçilik arasında bir ilişkinin bulunmuş olmasıdır. Düşük kapasiteli öğrenciler, belki de okulda daha fazla zorlanmakta ve bu durumu okulda kendilerine karşı yapılan bir haksızlık olarak algılayıp, tahripçilik eylemlerine daha fazla katılmaktadırlar.

Daha önce sözü edilen çeşitli tahripçilik türleri, bir uçta araçsallığın diğer uçta anlamlılığın yer aldığı bir doğru üzerinde sıralanabilir (DeMore, Fisher ve Baron, 1988). Algılanan eşitsizlik düzeyinin yüksek ve algılanan denetim düzeyinin düşük olduğu durumlarda, büyük bir olasılıkla, boşalım sağlayan kötü niyetli tahripçilik ve kinci tahripçilik türleri ortaya çıkacaktır. Ancak, bu tür tahripçilikle verilmek istenen mesaj, toplum tarafından genellikle yanlış yorumlanır. Dolayısıyla, tahripçiliğin bu şekilde ortaya çıkması, bireyi tahripçiliğe yönelten güdünün azalmasıyla sonuçlanmaz. Aksine, uzun vadede kişi daha fazla güdülenir. Algılanan denetim düzeyinin yüksek olduğu durumlarda ise, taktik/ideolojik tahripçilik gibi araçsal tahripçilik türleri ortaya çıkar. Bu tür tahripçilikle verilmek istenen mesaj, toplum tarafından genellikle daha doğru bir şekilde yorumlanır. Dolayısıyla, araçsal tahripçilik türleri, uzun vadede kişiyi tahripçiliğe yönelten güdünün ve tahripçiliğin azalmasıyla sonuçlanabilir.

Sonuç olarak; ortada bir eşitsizlik ya da haksızlık olduğunu düşünen ve sistem içindeki yasal yollarla bu durumun düzeltilebileceğine ilişkin inancı düşük olan kişiler (daha çok da ergenlik çağındaki erkekler), bu duruma bir tepki olarak ve en azından psikolojik düzeyde eşitliği yeniden sağlamak düşüncesiyle, tahripçiliğe başvuruyor görünmektedir.

KAYNAKLAR

- Barker, R.G.**, (1964). The ecological environment. R.G. Barker ve P.V. Gump (Eds.), *Big school -small school*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Darley, J.M.**, ve **Latané, B.** (1968). Bystander intervention in emergencies: Diffusion of responsibility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 8, 377-383.
- DeMore, S.W.**, **Fisher, J.D.** ve **Baron, R.M.**, (1988). The equity-control model as a predictor of vandalism among college students. *Journal of Applied Social Psychology*, 18 (1), 80-91.
- Gürkaynak, İ.**, (1979). *Sosyoekonomik düzey ve çocuk: Psikoekolojik yaklaşım*. Ankara: Kelaynak Yayınevi.
- Samdahl, D.M.** ve **Christensen, H.H.** (1985). Environmental cues and vandalism: An exploratory study of picnic table carving. *Environment and Behavior*, 17 (4), 445-458.
- Tygart, C.** (1988). Public school vandalism: Toward a synthesis of theories and transition to paradigm analysis. *Adolescence*, 23 (89), 187-200.
- Wells, L.E.** (1978). Theories of deviance and the self-concept. *Social Psychology*, 41 (3), 189-204.
- Zimbardo, P.G.** (1973). The human choice: Individuation, reason and order vs. deindividuation, impulse and chaos. Helmer, J. ve Eddington, N.A. (Eds.), *Urbanman: The psychology of urban survival*, Free Press, 196-238.